

Türk Kütüphaneciliğinin Sorunları ve Çözüm Önerileri*

Problems of Turkish Librarianship and Problems for Solution

İrfan Çakın, Osman Ersoy, Hilmi Çelik, Hasan Duman

Öz

Raporda, çevresel öğeler, toplumda kütüphane ve kütüphaneci anlayışı, kütüphanecilerin statüleri, sorunların belli başlı kaynakları olarak belirlenmiştir. Toplum kütüphaneciyi hala kitapların koruyucusu olarak görmektedir. Dolayısıyla kütüphaneciye verilen değer, ödenen ücret, kütüphanelere ayrılan tahsisatlar da bu anlayışın sınırları içinde kalmaktadır. Öte yandan temel işlev olan bilgi sağlama ise dokümantasyon ve enformasyon merkezlerinden beklenmektedir. Kütüphane ve bilgi hizmetleri birbirinden ayrı düşünülemez. Sorunların çözülmesi için, lisans, lisans üstü ve kurum içi eğitim alanlarında düzeltmeler yapılması, yasa, tüzük, yönetmelik ve benzeri yasal düzenlemelerin incelenerek gerekli değişikliklerin yapılması ve mesleki derneklerin yapılarının ve etkinlik alanlarının gözden geçirilmesi önerilmiştir.

Abstract

Report presented to the Librarianship, Documentation and Archives Committee of the UNESCO Turkish National Commission, identifies environmental factors, the notion of library and librarianship in the society, and the low profile of librarians as main sources of problems. The society still sees the librarian as the protector of books. The value given to the profession is, thus, limited to such a narrow understanding of the profession, which leads to low payment and insufficient resource allocation to the libraries. Main field of activity, that is, the provision of information is expected from documentation and information centres. Library and information work cannot be separated from each other. The proposals for solution of the problems include improvement of professional education, legal provisions, and reorganization of professional organizations.

Türk kütüphaneciliğinin sorunlarını saptamak ve bu sorunların çözülmesi yolunda gerçekleştirilmesi gereken girişimleri başlık bazında tanımlamak amacıyla görevlendirilmiş olan komisyonumuz, 15 Şubat-15 Mart 1993 tarihleri arasında iki kez toplanmıştır. İlk toplantı 22 Şubat 1993 tarihinde Millî Kütüphane'de, ikinci toplantı da 1 Mart 1993 tarihinde H.Ü. Kütüphanecilik Bölümü'nde yapılmıştır. Komisyonumuzun yaklaşık on saati bulan toplantılarına Prof.Dr. Osman Ersoy, Sayın Hilmi Çelik, Sayın Hasan Duman ve Prof.Dr İrfan Çakın katılmıştır. Sayın Altınay Sernikli Toplantılara kısmen katılarak katkıda bulunmuştur. Hazırlanmış olan bu rapor komisyon üyelerinin bireysel bilgi ve deneyimlerine dayanmaktadır.

*UNESCO Türkiye Millî Komisyonu Kütüphanecilik, Dokümantasyon ve Arşiv İhtisas Komitesi'ne sunulan Türk Kütüphaneciliğinin Sorunlarını Saptamak ve Bu Sorunların Çözümü Konusunda Önerilerde Bulunmak Amacıyla Prof.Dr. İrfan Çakın, Prof.Dr. Osman Ersoy, Hilmi Çelik ve Hasan Duman tarafından oluşturulmuş Alt Komisyonun Raporu'dur.

Komisyonomuzun ilk toplantısında görevlendirilmiş olduğu konuya ilişkin olarak izleyeceği yöntemin ne olması gerektiğini ele almıştır. Yapılan tartışmalar sonucunda, önce Türk kütüphaneciliğinin sorunlarının neler olduğunu genel çizgilerle belirtmek, daha sonra da bu sorunların çözümüne ilişkin önerileri kısaca belirtmeyi uygun bulmuştur.

İnsanlarla bilgi kaynakları arasında verimli bir ilişkiyi sağlamak amacıyla oluşturulmuş olan kütüphaneler, parçası buldukları toplumun bilgi gereksimini bilgi sağlayarak, organize ederek ve ileterek karşılarlar. İnsanlara bilgi yoluyla hizmet etmek gibi toplumsal bir amacı olan kütüphanelerin sermayesi, düşünsel bir ürün olan bilgi, kazancı ise insanların bilgi gereksinmesinin karşılanmasına ilişkin olarak ölçülebilir. Hangi toplumda hizmet veriyor olursa olsunlar, kütüphanelerin hizmetlerinde başarılı olabilmeleri, büyük ölçüde, parçası oldukları toplum tarafından kendilerine tanınan maddî ve manevî düzeylerdeki desteklere bağlıdır. Bunlardan maddî destek, kütüphanenin hizmet vermesi için gereken finansman, personel, bina ile araç ve gereçleri içermektedir. Manevi destek ise, kütüphanenin hizmetlerinde gözeceği amaçları, bu amaçlara ulaşmada izlenecek politikaları belirleyecek yasa ve yönetmeliklerle gerçekleştirilir. Günümüz Türk kütüphaneciliğinin sözkonusu düzeylerde sorun olmayan bir yönü pek bulunmamaktadır. Meslekî literatürümüz bu konuda örneklerle doludur. Literatürdeki kütüphanecilik sorunlarına ilişkin yapılmış olan saptamaları gruplandırarak olursak, bunları üç başlık altında toplayabiliriz.

1. Kütüphanelerin bina, bütçe, koleksiyon, personel ve okuyucu olarak tanımlanan yapısal unsurlarına ilişkin sorunlar,
2. Kütüphanelerin okuyucu, teknik ve idari hizmetler olarak tanımlanan işlevlerine ilişkin sorunlar,
3. Kütüphanelerde kullanılmakta ya da uygulanmakta olan teknik ve yöntemlere ilişkin sorunlar.

Belirlemiş olduğumuz bu sorunlardan bazıları toplumumuz tarafından kütüphanelere sağlanmış olan maddî ve manevî düzeylerdeki desteklerin yetersizliğinden, bazıları ise kütüphanelerde görev yapan çeşitli düzeylerdeki insan gücünün yanlış uygulamalarından veya iş tatminsizliğinden kaynaklanmaktadır. Neden ne olursa olsun, kütüphaneciliğimizin bu sorunları, neden-sonuç ilişkisi içinde, sorunların nedeni değil, sonuçları olarak düşünölmelidir.

Türk kütüphaneciliğinin içinde bulunduğu çıkmazı çeşitli yönleriyle olumsuz bir şekilde etkileyen, en önemli faktör, kütüphanelerimizin içinde bulunduğu çevresel koşullardır. Toplumsal bir kurum olma özelliği taşıyan kütüphaneler, diğer toplumsal kuruluşlar gibi kendisine kişilik kazandırıp

biçimlendiren çevresel koşullardan soyutlanamazlar. Diğer bir deyişle, kütüphaneler parçası buldukları ancak denetleyemedikleri politik, ekonomik, demografik, yönetsel, eğitimsel, kitle iletişim araçları gibi çevresel koşullardan önemli ölçüde etkilenirler. Türk kütüphane ve kütüphaneciliğinin içinde bulunduğu bu koşullar, kütüphanelerimizin arzulanan düzeyde hizmet vermelerini desteklemekten çok, çoğu kez statükocu ve hatta engelleyici bir rol oynamaktadır.

Türk kütüphaneciliğinin yukarıda belirlemeye çalıştığımız sorunlarının nedenlerini, bu kütüphanelerin oluşumuna yol açan, bizim "Gereksinim" terimi ile ifade edeceğimiz, toplumun bu kuruma duyduğu ihtiyacın içeriğinde aramak gerekir. Kütüphaneler, genellikle, toplumların sahip oldukları bilgi kaynaklarının gelecek nesiller tarafından kullanılabilmesi için korunması, insanların boş zamanlarını değerlendirebilmesi, kişilerin bireysel beklentiler çerçevesinde kendilerini geliştirebilmesi ile eğitim ve araştırma faaliyetlerinin öngördüğü bilgilendirme işinin gerçekleştirilebilmesi amacıyla kurulurlar. Bu nedenlerden en az birinin geçerli olduğu bir ortamda, kütüphane kurmak için yeterli gerekçelerimiz var demektir. Kütüphanelerin kurulması için gereksinim önkoşul olmakla birlikte yeterli değildir. Ayrıca, kütüphanenin kurulmasını sağlayacak maddî ve manevî düzeylerdeki desteklerin, kütüphane hizmetlerine gereksinim duyan toplum tarafından sağlanması gerekir. Burada özellikle vurgulanması gereken husus, toplumun kütüphaneye duyduğu gereksinimin içeriği ile kütüphane kurmak için gerekli olan maddî ve manevî desteklerin boyutları arasında kaçınılmaz bir paralelliğin olduğudur. Diğer bir deyişle, toplumun kütüphaneden beklentisinin bilgi kaynaklarının korunması olduğu ortamlarda, toplumun sağlayacağı destek, bu iş için yeterli, ancak, bilgi iletimini amaçlayan dinamik bir hizmet için yetersiz olacaktır. Durum böyle olunca, herhangi bir ülkede toplumun kütüphanelerden beklentilerini belirlemek için, bu ülkede kütüphanelere sağlanmış ya da sağlanmakta olan maddî ve manevî desteklerin boyutlarının ne olduğunu saptamak yeterli olacaktır.

Bu aşamada öncelikle sorulması gereken, toplumumuzun kütüphane kurumundan beklentisi, bir başka deyişle, ülkemizde kütüphanelere duyulan gereksinimin içeriğinin ne olduğudur? Bu soruyu yanıtlamak için önce kütüphanelerimizin bütçe, personel, bina, koleksiyon gibi yapısal öğelerini çevresel koşullar ışığında incelemek ve gerekirse uluslararası standartlarla karşılaştırmak, daha sonra da kütüphane ve kütüphaneciliğimizi ilgilendiren yasa ve yönetmelikleri kütüphane hizmetleri açısından değerlendirmek gerekir. Komisyonumuzun gerek zaman ve gerekse insangücü olanaklarıyla sınırlılığı, bu nitelikte bir araştırmanın gerçekleştirilmesine imkan vermemiştir. Ancak, meslekî bilgi ve deneyimlerimize dayanarak toplumumuzun kütüphanelerden beklentisinin, büyük ölçüde, bilgi kaynaklarının saklanması ve korunması

çerçevesinde tanımlanabileceği söylenebilir. Bu görüşümüzün kanıtlanması ya da geçerliliğinin kabul edilmesi durumunda, toplumsal açıdan kütüphanelerimize ve kütüphaneciliğimize yönelik bir sorunun, bizim anladığımız anlamda, bulunmadığı anlaşılacaktır. Çünkü, toplumun kütüphanelerden beklentisi bilgi kaynaklarının korunması ve saklanması, yine toplumun sağladığı desteğin boyutları da bu beklentiyi gerçekleştirecek düzeydedir. O halde sorun nedir? Günümüz Türk kütüphanecisinin çeşitli nedenlerle ve yöntemlerle dile getirdiği mesleki huzursuzluğun ve rahatsızlığın temelinde yatan neden ya da nedenler nelerdir?

Bu sorunun yanıtını Türk kütüphanecisinin toplumu tarafından kendisi için belirlenmiş sosyal statü ve saygınlığı yeterli bulmamasında aramak doğru olacaktır. Bu sorun 1953 yılında kurulan DTCF Kütüphanecilik Bölümü'nün mezunlarını vermesiyle başlamış, 1964'te İstanbul, 1972'de Hacettepe Üniversitelerinin kütüphanecilik bölümlerinin kurulup, mezunlar vermesiyle ivme kazanmıştır. Kütüphanecilik bölümleri mezunları, toplumun kendileri için öngördüğü bilgi kaynaklarını belirli bir düzen içinde bulundurma ve koruma yükümlülüğünü yeterli bulmayıp, almış oldukları bilgiler ışığında, çok daha geniş bir spektrumda faaliyet göstermişlerdir. Kendilerini bilginin oluşumundan iletilmesine değin her evresiyle doğrudan ilintili bulan bu meslek grubu, önceleri hizmetlerini görünce takdir edilirim anlayışı içinde büyük bir özveri ile çalışmalarını sürdürmüştür. Bunun bir sonucu olarak, kütüphanecinin statüsüne yönelik kimi ortamlarda bazı düzenlemeler yapılmış ve bir takım gelişmeler sağlanmışsa da, elde edilenler, günümüz kütüphanecisinin beklentilerinin oldukça altında olmuştur. Kütüphanecilerin bu konuda en büyük handikapı, kendilerini tanımlamak için kullandıkları "kütüphaneci" teriminin yetersizliği olmuştur. Kütüphanecinin içinde çalıştığı binaya atfen verilmiş olan bu terim, günümüz Türk kütüphanecisinin gerçekleştirdiği işlevleri yansıtmakta yetersiz kalmaktadır. Gerçekte diğer meslek gruplarını tanımlamak için seçilmiş olan terimleri "kütüphaneci" terimi ile, ifade ettikleri anlam bakımından karşılaştıracak olursak, kütüphaneci teriminin Sezar'ın hakkını Sezar'a vermediğini görürüz. Örnekleyecek olursak, öğretmen öğrettiği için öğretmen, yargıç yargıladığı için yargıç, çiftçi çift sürdüğü için çiftçidir. Ya kütüphaneci??? Sözkonusu terim, kütüphanecinin ne yaptığı konusunda yeterli bir açıklama içermediği gibi, toplumumuzun büyük çoğunluğu tarafından geçmişin Hafız-ül Kütb'ü olarak algılanmaktadır. Tarihsel bir olgunluğu bulunduğu ve bu yüzden değiştirilmemesi gerektiği kimi ortamlarda ileri sürülmüş olan "kütüphaneci" terimi, belirlediğimiz bu nedenlerden ötürü, mesleğimizin uygulayıcılarına yarardan çok zarar getirmektedir. Günümüz kütüphanecilerinin hizmetlerini deneyimleyen çeşitli kuruluşlardaki kullanıcı ve yöneticiler bile, bu meslektaşlarımızı "kütüphaneci" terimi ile değil, bazen "dokümantasyon", bazen "enformasyon", bazen de "bilgi" kavramı içinde tanımlamayı ve çevrelerine

tanıtmayı yeğlemektedirler. Bu ortamlarda meslektaşlarımız, benimsenmiş olmanın verdiği huzur içinde daha aktif olmakta ve kuruluşları tarafından büyük ölçüde desteklenmektedirler.

Burada belirtilmesi gereken bir diğer husus da, toplumumuzun "kütüphane" ve "kütüphaneci" kavramlarına yönelik oldukça tutucu bir davranış içinde bulunmasına karşın, "enformasyon", "dokümantasyon" ve "bilgi" kavramlarına gösterdiği yakınlık ve açıklıktır. Bunun nedenini, bir ölçüde, toplumumuzun 1960'larda başlayan ve 1980'lerde hız kazanan büyük bir değişim süreci içinde bulunmasında aramak gerekir. Çeşitli sektörlerde istendik atılımların gerçekleştirilmesi için güncel bilgiye gereksinim olduğu ve bu çerçevede kaynaklarını yeniden örgütlemesi ve yapılandırması gerektiği bilinci yerleşmeye başlamıştır. 1960'lardan başlayarak hazırlanmakta olan beş yıllık kalkınma planlarının her biri, ilgili dönemlere yönelik olarak sanayi, tarım ve hizmet sektörlerinde arzulanan gelişmelerin sağlanabilmesi için bilimsel ve teknik bilgiye duyulan gereksinimden ve bu konuda önlemlerin alınması gerektiğini sürekli olarak vurgulamıştır. Ancak, sözkonusu bu planlar bilginin depolandığı, işlendiği ve iletildiği kuruluşlar olarak tanımladığımız kütüphaneleri, genellikle, "kültür" politikasını belirlerken çoğu kez halk ya da Millî Kütüphane'ye yönelik olarak, statik bir yaklaşım içinde ele almaktadır. Buna karşın, yine bu planlar bilimsel ve teknik bilgi olayına ilişkin olarak da dokümantasyon, enformasyon ya da bilgi merkezleri terimlerini öngörmekte ve bu doğrultuda bir yapılanmaya ağırlık vermektedirler. Gerçekte dokümantasyon, enformasyon ya da bilgi hizmetlerini bugün anladığımız anlamda kütüphanecilik olayının dışında düşünmek mümkün değildir. Bu hizmetlerin gerçekleştirilmesi bugün kütüphaneci diye tanımladığımız meslek mensuplarının meslekî bilgi, beceri ve tekniklerinin kullanılmasını zorunlu kılar. Toplumların bilgi kaynağına duydukları gereksinim bugün yerini nasıl bilginin kendisine bırakmışsa, kütüphaneci adaylarının öğretim programlarında da genel eğilim, bilgi kaynağından çok, bilginin kendisinin tanımlanmasında, işlenmesinde ve iletmesi tekniklerinde yoğunlaşmaktadır.

Yapmış olduğumuz bu açıklamalar ışığında, kütüphaneciliğimizin ivedilikle çözüm bekleyen en önemli sorunu, günümüz kütüphanecisinin toplumsal konumu ya da statüsüdür. Toplumumuzun kütüphaneci için belirlemiş olduğu statü, meslektaşlarımızın beklentilerine yanıt vermekten uzaktır. "Kütüphaneci" teriminin toplum için ifade ettiği 'kitapların bekçisi' anlamı o denli kemikleşmiştir ki, kütüphanecilerin bu imajı değiştirmek için kırk yıla yaklaşan bir süre içindeki çabaları sonuçsuz kalmıştır. Bu durumu dikkate alan komisyonumuz, mesleğimizi tanımlamak için kullandığımız "kütüphaneci" teriminin bırakılarak yerine, günümüz kütüphanecisinin bilgiye dayalı hizmetlerini yansıtan bir terimin benimsenmesini önermektedir. Önerimizin

kabul edilmesi durumunda, böyle bir değişikliğe alt yapı oluşturması bakımından, aşağıda belirlemiş olduğumuz konularda ciddi değerlendirmelerin yapılması kaçınılmaz görülmektedir.

I. Meslekî Eğitim

A. Lisans Eğitimi

1. Öğretim Elemanları: Öğretim elamanı olarak yetiştirilecek olanlarda kişilik, uygulama deneyimi, yabancı dil bilgisi özellikle aranmalıdır.
2. Öğrenciler: Bölümlere girecek öğrencilerin niteliklerini yükseltici çalışmalarda bulunulmalı, özendirici burslar sağlanmalı, meslek orta öğretim kuruluşlarında tanıtılmalıdır.
3. Öğretim programları: Kütüphanecilik eğitim programları enformasyon teknolojisi ve iletişim teknolojisine geniş çapta yer vermeli, uzmanlaşmaya olanak sağlamalıdır.
4. Öğretim yöntemi: Aktif öğretim yöntemi uygulanmalı, teknolojiye dayanarak yararlanılmalı, stajlar daha anlamlı bir hale getirilmelidir.
5. Öğretim olanakları: Bilgisayar laboratuvarları oluşturulmalı, araç-gereç eksiklikleri giderilmeli, ders kitapları hazırlanmalı, kütüphanelerle daha sıkı işbirliği ve eşgüdüm faaliyetlerinde bulunulmalı.

B. Lisans Üstü Eğitim

Lisans eğitimi için belirtilmiş hususlar bu düzey içinde geçerlidir. Ayrıca öğrencilerin yetiştirilmesinde, problem çözümüne yönelik bir yaklaşım izlenmeli, diğer bilim dalları mezunlarının lisans üstü programlara kazandırılmasına çalışılmalı, gerçekleştirilecek tezlerin konularının belirlenmesinde uygulayıcıların sorunları dikkate alınmalı, başarılı tezlerin yayınlanmasına çalışılmalıdır.

C. Kurum İçi Eğitim

Çeşitli kuruluşlarda görev yapan kütüphanecilerin kendilerini yetiştirme ve geliştirme için gerekli olanaklar kurumlar tarafından sağlanmalı. Çeşitli kuruluşlar arasında personel değişimi gerçekleştirilmeli, personelin yurt-dışı olanaklardan yararlanması sağlanmalıdır.

II. Yasal Düzenlemeler

Kütüphane ve kütüphanecilikle ilgili yasa, tüzük, yönetmelik, yönerge ve genelgelerin değerlendirilmesi yapılmalıdır. Mevzuat değişikliklerine ilişkin çalışmaların gerçekleştirilmesi.

III. Meslekî Dernekler

Bu demeklerin örgütsel yapı, meslekî tanıtım faaliyetleri, meslekî eğitim, yayınları ve meslekî standartlar itibariyle faaliyetleri yeniden gözden geçirilmelidir.

Bilgilerinize sunulur.